

بررسی وضعیت توسعه‌ای استان زنجان و عدم تعادل‌های درون منطقه‌ای

سخنران:

احمد خداوردی (رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان)

دبیر جلسه:

دکتر حسین نوری‌نیا

(مدیر گروه توسعه منطقه‌ای موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی)

۱۴۰۱/۱۰/۱۷

مطالب مندرج در این گزارش منحصرآ گفته‌های سخنرانان است و به هیچ‌وجه منعکس‌کننده نظر موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی نیست.

نکات اصلی

- استان زنجان با وسعتی بیش از ۲۲ هزار کیلومترمربع در منطقه شمال غرب کشور واقع شده است؛ درجایی که اگر یک پرگار ۴۰۰ کیلومتری از مرکز استان داشته باشید چیزی حدود ۶۰ یا ۶۵ درصد اقتصاد کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری استان زنجان قرار می‌گیرد.
- استان زنجان از قابلیت‌های بالای کشاورزی برخوردار است. در برخی از تولیدات کشاورزی و باغی جایگاه مناسبی دارد و به‌عنوان یکی از قطب‌های کشاورزی کشور شناخته می‌شود. از نظر فعالیت‌های صنعتی و معدنی روندها رو به رشد بوده است، و به جهت موقعیت خاص جغرافیایی و نزدیکی به تهران از زیرساخت‌های مناسب به‌ویژه زیرساخت‌های ارتباطی و انرژی و ظرفیت‌های خوبی برای توسعه صنعتی برخوردار است، اما بر اساس گزارش وزارت رفاه این استان از نظر شاخص محرومیت رتبه ۱۲ را در کشور دارد.
- اینکه چرا استان زنجان رتبه ۱۲ در شاخص محرومیت دارد به خاطر یک شاخص کلیدی به نام درآمد سرانه بوده که پایین است. پایین بودن شاخص درآمد سرانه تأثیر به‌سزایی در پایین افتادن سطح توسعه در استان داشته است.
- اگر مجموع مصارف انرژی در استان را تبدیل کنیم به معادل بشکه نفت خام و این را تقسیم بر ارزش‌افزوده کنیم و برای تبدیل یک واحد ارزش‌افزوده بخواهیم بگوییم چه مقدار انرژی باید مصرف کنیم در شاخص شدت مصرف انرژی نسبت به کشور وضعیت نامناسبی داریم، یعنی با عدم بهره‌وری در این موضوع مواجه هستیم. در سرمایه‌گذاری آتی باید حواسمان به بحث انرژی باشد و از پذیرش فعالیت‌های انرژی بر در استان پرهیز شود.
- نرخ رشد اقتصادی استان در دهه‌ای که ملاحظه می‌فرمایید تقریباً همسو با کشور بوده است، به‌استثنای سال‌های مشخصی که در جهت مخالف رشد کشور حرکت کرده است. ما در سال ۱۳۹۱ دارای رشد مثبت در مقابل رشد منفی کشور هستیم. همین ویژگی در سال ۹۸ وجود دارد.
- محور توسعه در استان از ابهر وارد می‌شود و از سمت زنجان خارج می‌شود به سمت آذربایجان. جمعیت و فعالیت و گستردگی امکانات و زیربنای ما در این محور قرار دارد. شما به‌صورت خیلی شماتیک با این مواجه هستید که ۳ شهرستان توسعه‌یافته ما در این محور قرار دارد: شهرستان سلطانیه و زنجان و ایجرود. دسترسی شهرستان طارم و ماه‌نشان به این محور به‌سختی است. خدابنده قبلاً در نقطه کور قرار داشته و ارتباط برون‌استانی کمتری داشت، این نقیصه در حال حاضر رفع شده و تسهیل این عبور و مرور به سمت محور توجه بیشتری شده ولی این سه جزو شهرستان‌های محروم هستند.

نشست "بررسی وضعیت توسعه‌ای استان زنجان و عدم تعادل‌های درون منطقه‌ای استان" با سخنرانی آقای احمد خداوردی (رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان) و با حضور اعضای گروه پژوهشی توسعه منطقه‌ای و با شرکت جمعی از کارشناسان و علاقه‌مندان، به‌ویژه از سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی دیگر استان‌ها در تاریخ ۱۷ دی ۱۴۰۱ به صورت آنلاین برگزار شد.

دکتر حسین نوری‌نیا

استان زنجان هرچند حدود ۱/۳۴ درصد از مساحت کشور را به خود اختصاص داده و از قابلیت‌های بالای کشاورزی برخوردار است و حدود ۴/۸ درصد از زمین‌های کشاورزی و ۲ درصد از زمین‌های آبی کشاورزی کشور در این استان است و در برخی از تولیدات کشاورزی و باغی از جایگاه مناسبی برخوردار است و به‌عنوان یکی از قطب‌های کشاورزی کشور شناخته می‌شود و از نظر فعالیت‌های صنعتی و معدنی روندها رو به رشد بوده است، و به جهت موقعیت خاص جغرافیایی و نزدیکی به تهران از زیرساخت‌های مناسب به‌ویژه زیرساخت‌های ارتباطی و انرژی و ظرفیت‌های خوبی برای توسعه صنعتی برخوردار است، اما بر اساس گزارش وزارت رفاه این استان از نظر شاخص محرومیت رتبه ۱۲ را در کشور دارد. با توجه به آن زمینه‌هایی که اشاره کردم این وضعیت خوبی نیست و حکایت از این دارد که از یک‌سو مجموع فعالیت‌های اقتصادی اعم از کشاورزی، صنعتی، معدنی و خدمات در این استان هنوز در قامت استان نیست و تا رسیدن به وضعیت مطلوب راه زیادی وجود دارد و از سوی دیگر هم توزیع منابع و ثروت را بسیار ناعادلانه نشان می‌دهد و شهرستان‌هایی را خواهیم داشت که وضعیت بگرنج‌تری دارند مثل ماه‌نشان، ایجرود و خدابنده.

احمد خداوردی

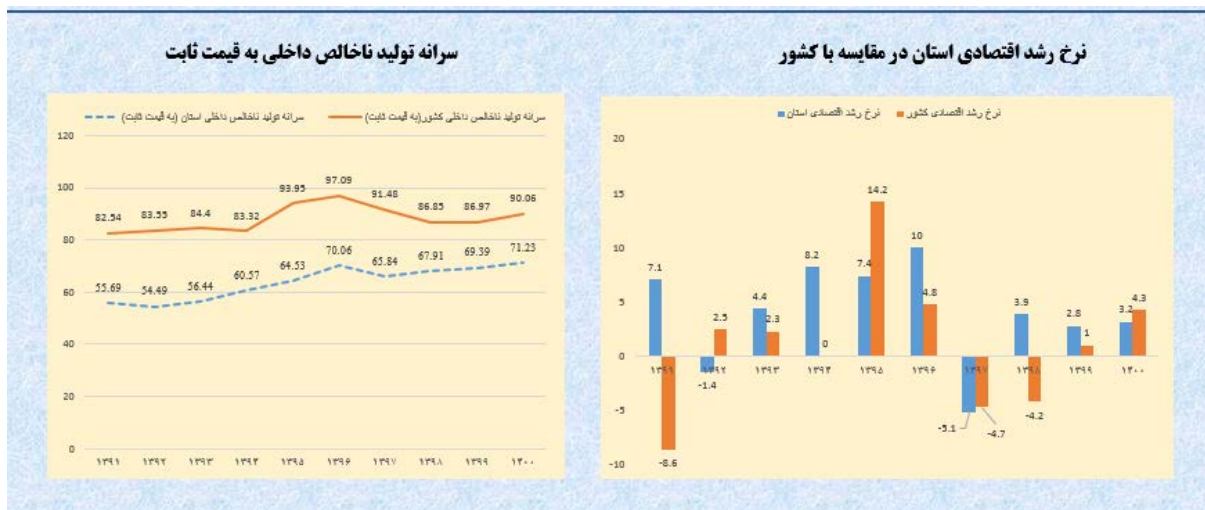
- از نظر ساختار جمعیتی با ۱ میلیون و ۱۰۰ هزار نفر، تراکم جمعیتی در شهرستان مرکز استان ۵۰ درصد است که عمدتاً شهری هستند؛ ۴۶۰ تا ۴۸۰ هزار نفر، البته روز و شب متفاوت است. فعالیت کانون‌های جمعیتی اطراف شهر زنجان متکی بر شهر زنجان است. دومین شهرستان خدابنده است که روستایی‌ترین شهرستان استان است. جمعیت شهری آن پایین و جمعیت روستایی آن غالب‌تر است. ۱۵ درصد آنجا جمعیت داریم و ۱۵ درصد هم در شهرستان ابهر که جمعیت شهری آن غالب‌تر است با ۴ شهر در حال گسترش. خرمدره عموماً شهری است با ۶/۵ درصد جمعیت استان. شهرستان‌های دیگر در حد ۳ تا ۴ درصد جمعیت استان را پوشش می‌دهند که همه آن‌ها حدود ۴۰ هزار نفر جمعیت دارند.

بررسی وضعیت توسعه‌ای استان زنجان و عدم تعادل های درون منطقه‌ای

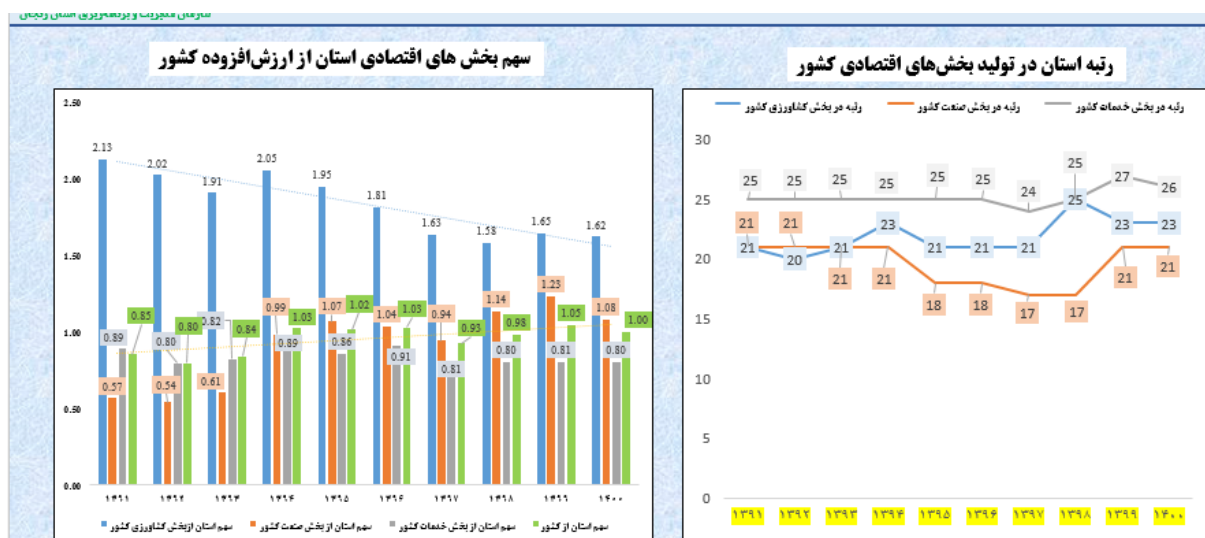
ردیف	شهرستان	جمعیت کل	جمعیت شهری	جمعیت روستایی	درصد جمعیت از کل استان	رتبه در استان
۱	زنجان	۵۵۲۰۰۰	۴۶۳۶۰۰	۸۸۴۰۰	۵۰/۱۰	۱
۲	خداینبده	۱۶۳۷۰۰	۶۷۲۰۰	۹۶۵۰۰	۱۴/۸۶	۲
۳	ایهر	۱۶۰۶۰۰	۱۳۶۰۰۰	۲۴۶۰۰	۱۴/۵۸	۳
۴	خرمدره	۷۱۵۰۰	۵۹۱۰۰	۱۲۵۰۰	۶/۴۹	۴
۵	طارم	۴۸۱۰۰	۱۰۸۰۰	۳۷۳۰۰	۴/۳۷	۵
۶	ماه‌نشان	۳۹۸۰۰	۱۱۰۰۰	۲۸۹۰۰	۳/۶۱	۶
۷	ایجرود	۳۶۲۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰۰	۳/۲۹	۷
۸	سلطانیه	۲۹۸۰۰	۸۲۰۰	۲۱۶۰۰	۲/۷۰	۸
-	کل استان	۱۱۰۱۷۰۰	۷۵۹۱۰۰	۳۴۲۶۰۰	۱۰۰	-

ماخذ مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰

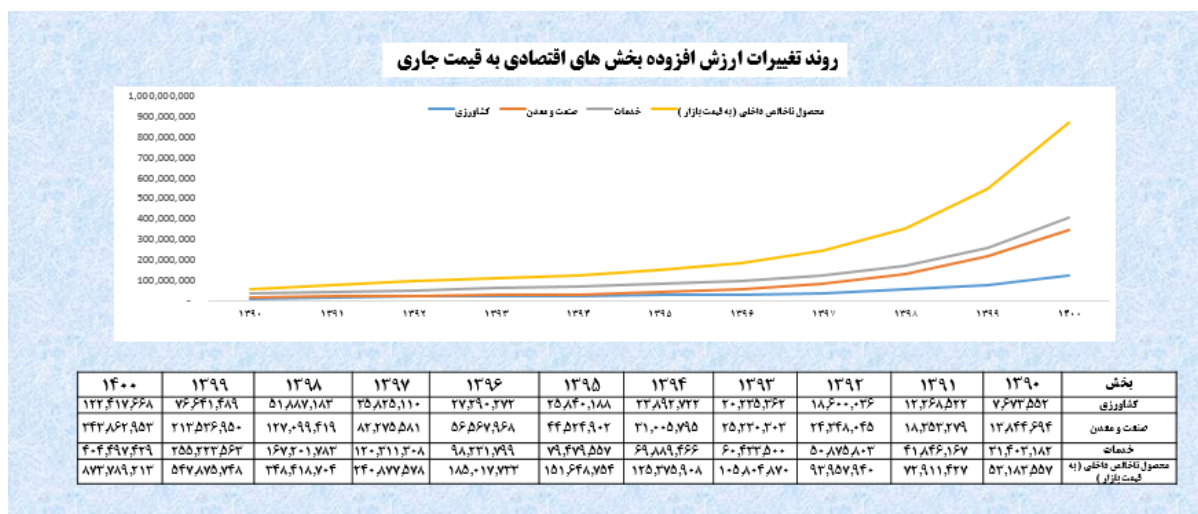
- مردم این منطقه از نظر قومی یکدست نیستند، بلکه اختلاط و امتزاجی از اقوام آریایی و تیپ‌های مختلفی از اقوام ترک، گرجی و قبایل ایلات خمسه، تیپ مخصوص زنجان را که در جلگه‌ها و حاشیه رودخانه‌های منطقه زندگی می‌کنند، به وجود آورده است. زبان مردم زنجان پیش از هجوم اقوام مغول فارسی بوده است. پس از استقرار اقوام ترک در این منطقه مخلوطی از زبان‌های ترکی، جغتایی، ترکی آذری و زبان فارسی که کلمات زبان کردی نیز در آن وجود دارد، تشکیل شده است که هم‌اکنون نیز رایج است.
- اینکه چرا استان زنجان رتبه ۱۲ در شاخص محرومیت دارد به خاطر یک شاخص کلیدی به نام درآمد سرانه بوده که پایین است. پایین بودن شاخص درآمد سرانه تأثیر به‌سزایی در پایین افتادن سطح توسعه در استان داشته است.
- ما یک شکاف تاریخی با کشور داریم. سطح درآمد ما منجر به کاهش شاخص رفاه شده است. ما در دهه ۹۰ با یک شکاف بالای ۳۰ درصد مواجه بودیم. این شکاف به دلایل مختلف کاهش پیدا کرده و در حال حاضر در سطح ۲۱ یا ۲۲ درصد است و با متوسط کشور در حال حرکت هستیم. سیاست استان از طریق سرمایه‌گذاری در چارچوب الگوی توسعه برای کاهش این شکاف است.

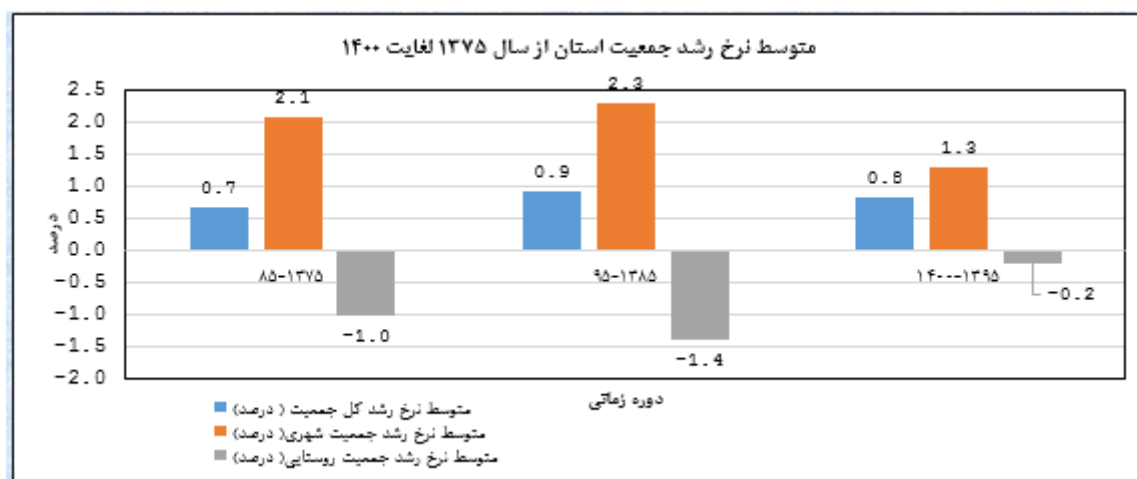
- ما در بخش صنعت رتبه‌های مختلفی را تجربه کردیم در حال حاضر رتبه ۲۱ کشور را داریم. در برخی سال‌ها رتبه‌های خوبی را هم داشتیم ۱۷ و یا ۱۸.
- در موضوع کشاورزی رتبه ما خوب بود الان ولی در حال از دست دادن این جایگاه هستیم؛ از ۲ درصد داریم تا ۱/۶۲ درصد، عمده تولیدات بخش کشاورزی ما دیم است که در شرایط خشک‌سالی تولید استان کاهش پیدا می‌کند. در بخش خدمات ما بدترین جایگاه را در کشور داریم. یکی از علل توسعه‌نیافتگی و یا پایین بودن سطح توسعه استان، بخش خدمات است که برمی‌گردد به سکونت‌گاه‌های ما.
- با توجه به تنوع معدنی که پنجمین استان متنوع در معدن هستیم و بعضاً معادن نادر داریم، ولی این بخش سهم پایینی در اقتصاد استان دارد. به دلیل اینکه حجم معادن غیر از چند مورد که استثنا هست مثل سرب و روی کوچک ولی متنوع است.
- ضریب جینی در مناطق شهری و مناطق روستایی نشان می‌دهد توزیع درآمد در سطح مناطق شهری مناسب‌تر است. ممکن است این سؤال پیش بیاید با توجه به پایین بودن درآمد، بین فقرا توزیع مناسبی داریم به‌رحال توزیع مناسب درآمد را در مناطق شهری نسبت به متوسط کشور داریم.

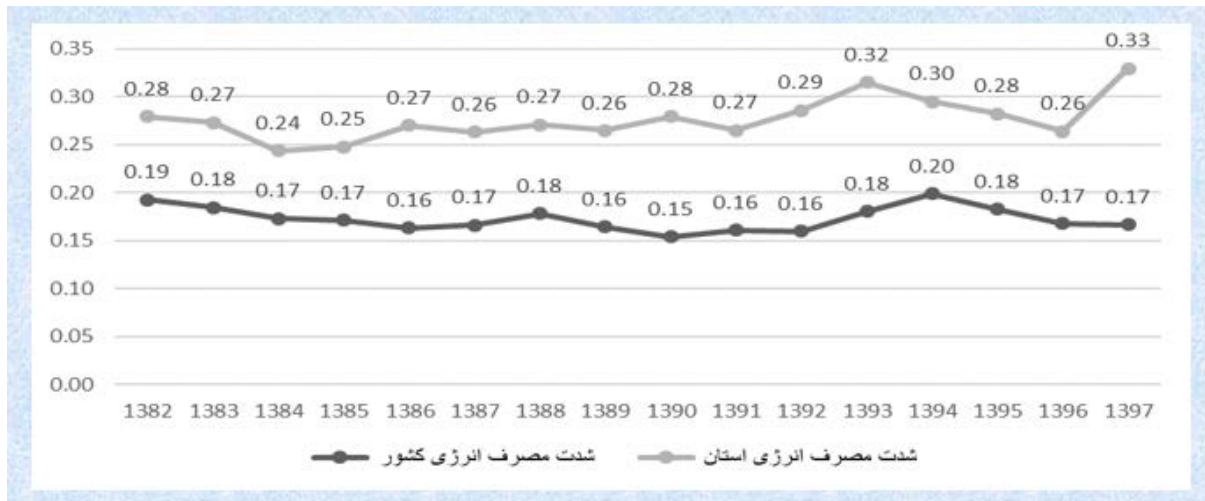
بررسی وضعیت توسعه ای استان زنجان و عدم تعادل های درون منطقه ای

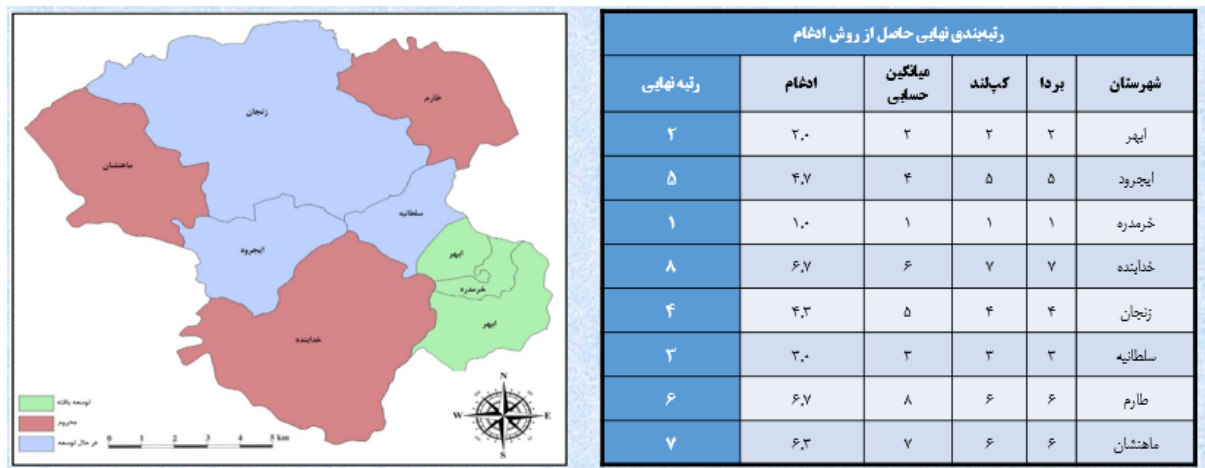
- سهم جمعیتی شهری ما در حال افزایش است و در مقابل روستایی ما در حال کاهش است. ما در دو دهه اخیر شکاف زیادی با میانگین کشوری - شهری داشتیم ولی در حال حاضر با ۳ یا ۴ درصد تعدیل شکاف به میانگین کشوری نزدیک می شویم.

- ما با مزاد نیرو نسبت به جایگاه اقتصادی در بخش کشاورزی و کمبود نیرو در بخش خدمات نسبت به ساختارش مواجه هستیم که نیازمند اقدامات متوالی و متعدد برای انتقال نیرو و یا افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی و بخش خدمات هستیم.
- نرخ باسوادی یکی از شاخص‌های رفاه است. در سالهای گذشته نرخ باسوادی در استان به مراتب پایین‌تر از سطح کشور بوده، کشور ۷۹/۵ و استان ۷۴/۵ که حدود ۵ درصد شکاف بوده است.
- اگر مجموع مصارف انرژی در استان را تبدیل کنیم به معادل بشکه نفت خام و این را تقسیم بر ارزش افزوده کنیم و برای تبدیل یک واحد ارزش افزوده بخواهیم بگوییم چه مقدار انرژی باید مصرف کنیم می‌بینید در شاخص شدت مصرف انرژی نسبت به کشور وضعیت نامناسبی داریم، یعنی با عدم بهره‌وری در این موضوع مواجه هستیم. در سرمایه‌گذاری آتی باید حواسمان به بحث انرژی باشد و از پذیرش فعالیت‌های انرژی بر در استان پرهیز شود.

- منطبق با محور خطوط لوله و جاده و ریل، محور تهران تا اروپا است. ما در این محور توسعه یافتگی مان متفاوت با حاشیه استان است. از این منظر حساس هستیم تا حاشیه را تخلیه نکنیم.
- در سال‌های گذشته با این موضوع مواجه بودیم که جمعیت روستایی حرکتی را به سمت نقاط شهری آن‌هم حول و حوش محور اصلی یعنی محور اصلی زنجان- ابهر - قزوین داشته و متمرکز شده است. لذا به روش‌های مختلف علاقه‌مند هستیم این سطح توسعه را کنترل کنیم.
- آخرین مطالعه‌ای که همکاران بنده در استان داشتند ترکیبی از شاخص‌ها و روش‌های مختلف است که پیاده کردند. خلاصه آن را خدمت شما عرض می‌کنم. ابتدا محوری است که از ابهر وارد می‌شود و از سمت زنجان خارج می‌شود به سمت آذربایجان. جمعیت و فعالیت و گستردگی امکانات و زیربنای ما در این محور قرار دارد. شما به صورت خیلی شماتیک با این مواجه هستید که ۳ شهرستان توسعه یافته ما که سبز رنگ است در این محور قرار دارد: شهرستان سلطانیه و زنجان و ایچرود.
- دسترسی شهرستان طارم و ماهنشان به این محور به سختی است و خدایند به توجه به اینکه قبلاً در نقطه کور قرار داشته و ارتباط برون‌استانی کمتری داشت، این نقیصه در حال حاضر رفع شده و تسهیل این عبور و مرور به سمت محور توجه بیشتری شده ولی این سه جزو شهرستان‌های محروم هستند.

بررسی وضعیت توسعه‌ای استان زنجان و عدم تعادل های درون منطقه‌ای

- در شهرستان خدابنده نرخ بیکاری بالا، توان اندکی برای فعالیت‌های صنعتی گذاشته و تنوع فعالیت صنعتی پایین است. معمولاً در بخش کشاورزی فعال است ولی اگر تغییرات آب و هوایی را در نظر بگیریم فشار اقتصادی به این منطقه وارد می‌شود. هرچند که از لحاظ اقتصاد کشاورزی می‌تواند در این منطقه تولید ارزش کند. امسال یکی از سال‌هایی بوده که از نظر ریالی ارزش افزوده بالایی را در این بخش ایجاد کردیم. در معدن تقریباً خالی است و گردشگر با وجود اینکه کانون‌های گردشگری طبیعی و تاریخی داریم کمتر است و به صورت گداری از استان همدان به زنجان می‌آیند.
- در ماه‌نشان دسترسی به آزادراه و راه‌هایی که تسهیل‌گر توسعه هست ضعیف است و برای دسترسی به استان‌های دیگر از این شهرستان کاملاً بسته هستیم، غیر از یک گلوه‌گاه که به سمت آذربایجان غربی حرکت می‌کند در تکاب. البته می‌تواند به شهرستان چهار اویماغ آذربایجان شرقی وصل شود که ما دنبال تکمیل زیرساخت‌ها هستیم و می‌توانیم به راحتی به آذربایجان غربی وارد شویم که نیازمند سرمایه‌گذاری هست.
- در حال حاضر هرچند که بعضی از این سرمایه‌گذاری‌ها از استان خارج شده است ولی به جهت مزیتی که بین استان‌های هم‌جوار وجود دارد ما در حال تکمیل زنجیره‌ی تولید هستیم. در حال حاضر چرا خدابنده در حال خروج از این بن‌بست توسعه است؟ چون توجه ویژه‌ای به زیرساخت‌هایش شده است یعنی استان به انحاء مختلف زیرساخت‌هایش را تکمیل می‌کند.
- چند زنجیره‌ای که در استان روی آن سرمایه‌گذاری شد را عرض می‌کنم. ببینید ما یک هیدج داشتیم که خیلی‌ها اسم آن را نشنیده بودند. کل شهر شاید ۲۰ هزار نفر جمعیت داشته باشد. در این شهر فعالیتی با عنوان تولید کفش کودک انجام می‌شد. یک مجموعه تصمیماتی زنجیره کفش هیدج را فعال کرد از طراحی تا توزیع، الان هیدج تولیدکننده کفش و یا قطب اصلی کفش کودک در کشور است.
- ما تکمیل زنجیره دوخت و دوز را در خدابنده داریم. حدود ۲۰ یا ۲۵ روستای شهرستان تولیدکننده یا تولید نهایی مانتو را از استان تهران به عهده دارند. برش می‌خورد و می‌آید اینجا دوخت و دوز انجام می‌شود و بسته‌بندی می‌رود تهران.
- **اهم مسائل و چالش‌های اساسی استان:** خشکسالی و بحران ناشی از کم‌آبی، آلودگی محیط‌زیست طبیعی و انسانی (استقرار نامناسب برخی از فعالیت‌ها نظیر شهرک تخصصی روی)، عدم تکمیل ظرفیت‌های شهرک‌های صنعتی برای استقرار فعالیت‌های جدید، نبود آستانه‌های متعارف سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلف در شهرهای کوچک اندام و برخی از شهرستان‌ها، عدم تناسب ظرفیت صنایع تبدیلی و تکمیلی با ظرفیت‌های تولیدی استان، استمرار روند خرد شدن اراضی کشاورزی و کاهش بهره‌وری و ارزش افزوده ناشی از فعالیت‌های کشاورزی، نیاز به صنایع تبدیلی بخش کشاورزی، تخریب پوشش گیاهی و فرسایش خاک به دلایل مختلف من جمله نظام نادرست قیمت‌گذاری تضمینی محصولات، ساختار معیوب و مستهلک تولید و فعالیت و ارزش افزوده پایین محصولات تولیدی، ضعف خدمات برتر و نوین در استان و ضریب پایین ماندگاری گردشگر در استان، تنزل سرمایه اجتماعی (اعتماد عمومی و اجتماعی)، حاشیه‌ای شدن نواحی روستای و اثربخش نبودن سرمایه‌گذاری‌ها به دلیل فرار سرمایه‌ها از استان.

- ظرفیت‌ها و منابع بالفعل: ویژگی‌های مساعد اقلیمی، وجود دشت‌ها و اراضی زراعی (هرچند که بعضی از آن‌ها مواجه با کم آبی هستند)، میزان بالای اراضی کشاورزی آبی و باغی در سطح دشت‌های استان و به‌ویژه در شهرستان‌های طارم، زنجان، سلطانیه و خرمدره، مزیت‌دار بودن مناطق مختلف استان زنجان در تولید برخی محصولات کشاورزی (چون زیتون، سیب، زردآلو و انگور)، وجود سیستم چنکشتی و امکان برداشت دوباره و چندباره محصولات کشاورزی در طول سال در برخی از مناطق استان (به‌ویژه در شهرستان طارم)، امکان تولید انواع محصولات کشاورزی نیمه گرمسیری و سردسیری و تولیدات دامی به دلیل تنوع اقلیمی و تنوع زیستی بالای استان، استقرار قطب تولید روی کشور و بزرگ‌ترین معدن سرب و روی خاورمیانه در استان، برخورداری از منابع عظیم مرغوب‌ترین نوع خاک رس برای تولید انواع مصالح ساختمانی (آجر و سفال)، وجود ذخایر غنی، با ارزش و متنوع مواد معدنی سرب، روی، گچ، باریتین، تراورتن، مرمریت، سنگ لاشه، گرانیت، مارن آهکی و رسی، وجود قطب مهم صنایع نساجی کشور در استان و صنایع برق در استان (ایران ترانسفو، پارس سوئیچ و شرکت‌های اقماری وابسته)، امکان تولید انرژی‌های نو با توجه به بالا بودن میزان ساعات آفتابی در مناطق مرکزی و جنوبی استان و وجود انرژی‌های زمین‌گرمایی به دلیل چشمه‌های آب گرم موجود در استان و وجود شهرک‌های صنعتی و قابل توسعه برای استقرار صنایع مدرن و پیشرفته در اکثر مناطق.